

Говард Рорк сміявся.

Голий, він стояв на краю скелі. Далеко внизу стелилося озеро. Вибух граніту, що зупинився в польоті над нерухомою водою. Вода здавалася непорушною, каміння — плинним. Гранітні брили наче закарбували момент битви, коли удар зустрічає удар і супротивники застигають на мить, динамічнішу за сам рух. Камінь, зволожений сонячними променями, сяяв.

Озеро у долині було схоже на тонкий сталевий диск, що розтинав гранітні брили. Скелі віддзеркалювалися у воді: здавалося, вони починаються і закінчуються в небі. І весь світ мовби зупинився у просторі — наче острів, що пливе в нікуди, припнутий якорем до ніг чоловіка, який стоїть на скелі.

Його силует виділявся на тлі неба. Це було тіло, утворене довгастими прямими лініями і кутами, з вигинами, що перетікали в площини. Він стояв нерухомо, випроставши вздовж тіла руки з повернутими назовні долонями. Відчував свої, туго зведені, лопатки, вигин шиї і вагу крові, що стугоніла в руках. Він відчував повів вітру за спиною, у вигинах хребта. Вітер куйовдив його волосся. Воно було ані світле, ані руде, а такого самого кольору, як шкірка достиглої помаранчі.

Він сміявся з того, що сталося цього ранку, і з того, що ще мало відбутися.

Він знав, що на нього чекають важкі часи. Залишалися нерозв'язані питання і план дій, який ще слід було виробити. Він знав, що мусять поміркувати про це. Але також знав, що не міркуватиме, тому що йому все було ясно, тому що план визрів давно, тому що йому хотілося сміятися.

Він хотів про це поміркувати. Але забув, тому що дивився на граніт.

Він перестав сміятися, коли його погляд зупинився на навколишньому пейзажі. Його обличчя було наче закон природи — незаперечний, незмінний, неблаганний. Високі вилиці над виснаженими, впалими щокрами; сірі очі, холодні й застигли; зневажливі, міцно стиснуті уста, рот ката чи святого.

Він дивився на гранітні брили. «Їх слід розрізати, — подумав він, — і зробити з них стіни. — Він глянув на дерево. — Розпиляти і збити з них крокви. — Він дивився на смугу іржі на камінні та думав про залізну руду під землею. — Розплавити і перетворити на бруси».

«Ці скелі, — думав він, — стоять тут для мене; вони чекають на дріль, динаміт і мій наказ; чекають на те, щоб бути розрізаними, розірваними, розбитими і відродженими; чекають на форму, яку їм нададуть мої руки».

Потім він струсонував головою, бо згадав цей ранок, і те, скільки справ іще слід зробити. Ступив до краю, підняв руки і пірнув у небо під собою.

Перепливши озеро, Рорк дістався кам'янистого берега, де залишив свої речі. Здавалося, йому не хотілося звідси йти. Протягом трьох років, відколи замешкав у Стентоні, він приходив сюди розслабитися, поплавати, відпочити, подумати, побути на самоті й відчутти себе живим, що йно випадала вільна годинка, а це траплялося нечасто. Здобувши свободу, він насамперед запрогнув прийти сюди, позаяк знав, що приходиться сюди востаннє: цього ранку його виключили зі школи архітектури Стентонського технологічного інституту. Він одягнув старі джинси, сандалі, сорочку з коротким рукавом, на якій бракувало більшості гудзиків, — і покрокував вузьенькою стежкою поміж валунів до путівця, що збігав зеленим схилом до дороги в долині.

Він ішов швидко, зі звичною для нього свободою рухів і розкутістю. Спускався додолу довгою, освітленою сонцем дорогою. Далеко попереду вздовж узбережжя заливу Массачусетс розкинувся Стентон, маленьке містечко, що слугувало оправою для своєї найголовнішої коштовності — відомого інституту, що височів на пагорбі.

Стентон починався зі звалища: сіра купа сміття здіймалася над травою і ледь помітно диміла, бляшанки з-під консервів виблискували на сонці.

Дорога вела повз перші будинки до костелу — готичної споруди, накритої гонтом, пофарбованим тьмяно-блакитною барвою. Міцні дерев'яні контрфорси нічого не підтримували. Громіздкі орнаменти зі штучного каменю облямовували вітражні вікна. Звідси відкривався шлях до довгих вулиць, обрамлених вигадливими, щільно засадженими моріжками. За газонами стояли дерев'яні споруди, над формою яких вочевидь познущалися, пообліплювавши покрученими фронтонами, башточками, мансардними вікнами, випнутими верандами, розчавивши вагою величезних похилих дахів. На вікнах колихалися білі фіранки. Подекуди біля бічних дверей стояли переповнені смітники. Старий пекінес сидів на подушечці обік вхідних дверей, стікаючи слиною. Між колонами веранди тріпотіли на вітрі пелюшки.

Люди озиралися вслід Говарду Рорку. Деякі завмирили, дивлячись на нього з раптовим обуренням. Вони не могли цього пояснити: це було інстинктивне почуття, що пробуджувалося в його присутності у більшості людей. Говард Рорк нікого не бачив. Для нього вулиці були порожніми. Він міг би, не зніяковівши, йти ними голим. Він перетнув центр Стентона, розлогу зелену галявину, обхоплену вікнами крамниць. Вітрини обліплювали нові плакати, що оголошували:

«Вітаємо курс 1922 року! Бажаємо успіхів!» Сьогодні випускники Стентонського технологічного інституту, які почали навчатися 1922 року, отримували дипломи.

Рорк звернув до бічної вулички, де наприкінці довгої низки будиночків, на пагорбі над зеленим виярком, стояв будинок місіс Кітінг. Він мешкав у неї три роки.

Місіс Кітінг була на веранді. Вона годувала двійко канарок, які сиділи у клітці, підвішеній над поруччям. Її пухка маленька ручка завмерла на півдорозі, коли вона побачила Говарда. Жінка поглянула на нього з цікавістю, водночас намагаючись надати обличчю співчутливого виразу: однаке їй вдалося лише продемонструвати, що ця спроба потребувала значних зусиль.

Рорк перетинав веранду, не зауважуючи господині. Вона зупинила його:

— Містер Рорку!

— Так?

— Містер Рорку, я так співчуваю з приводу... — Вона сором'язливо зам'ялася. — З приводу того, що сталося цього ранку.

— А що сталося? — запитав він.

— Вас же відраховали з інституту. Не можу висловити, як мені шкода. Я лише хочу, щоб ви знали, що я переживаю за вас.

Він стояв, дивлячись на неї. Вона знала, що він її не бачить. «Тобто, — подумала жінка, — не те щоб не бачить». Він завжди пильно дивився на людей, і від цих його бісових очей ніколи нічого не вислизало, проте його погляд змушував людей почуватися порожнім місцем. Він просто стояв і дивився, нічого не відповідаючи.

— Але ось що я скажу, — продовжувала вона далі, — якщо хтось у цьому світі страждає, то це лише через непорозуміння. Вам, певно, доведеться забути про фах архітектора? Але молодий чоловік завжди може заробити на пристойне життя, влаштувавшись секретарем, продавцем або ще кимось.

Він повернувся, щоб йти.

— Містер Рорку! — вигукнула вона.

— Що?

— Коли вас не було, телефонував декан. Цього разу вона сподівалася якоюсь емоційної реакції; це було б усе одно, що побачити його зломленим. Вона не розуміла, що в Роркові було таким, що їй завжди хотілося побачити його переможеним.

— І? — він перепитав.

— Декан, — повторила вона нерішуче, знову намагаючись викликати в нього емоції. — Декан власною персоною, через секретарку.

— І що?

— Вона просила переказати, що декан хоче вас бачити негайно, що-йно ви повернетесь.

— Дякую.

— Чого, на вашу думку, він хоче?

— Я не знаю.

Він відповів: «Я не знаю». Але вона виразно почула: «Мені начхати». І недовішливо вирячилася на нього.

— До речі, — сказала вона, — у Піті сьогодні випускний. Вона сказала це геть недоречно.

— Сьогодні? О так, звісно.

— Для мене це важливий день. Коли я думаю про те, як я заощаджувала і працювала до знемоги, щоб вивчити мого хлопчика... Але я не нарікаю. Я не з тих, хто скаржиться. Пітер — золотий хлопчик.

Вона випросталася. Накрохмалена ситцева сукня так щільно обтискала її дебеле, опецькувате тіло, що аж здавалося, ніби складки вбрання вичавлюють жир до зап'ястків і щиколоток.

— Але, звісно, — продовжила вона похапцем, завзято повертаючись до улюбленої теми, — я не з тих, хто хизується. Одним матерям щастить, іншим — ні. Ми всі маємо те, на що заслуговуємо. Ви ще побачите, чого вартий Піті. Авжеж, я не хочу, щоб мій хлопчик загнав себе на роботі, та я дякуватиму Богові за кожен щонайменший успіх на його шляху. Але якщо цей хлопчик не стане найкращим архітектором США, його матері захочеться знати, чому цього не сталося.

Він ворухнувся, збираючись йти.

— Та що ж це я розбазікалася, — прощобетала вона весело. — Ви маєте покvapитися, переодягнутися і бігти. Декан чекає.

Випроставшись, місіс Кітінг дивилася крізь скляні двері услід Рорку, худорлява постать якого саме перетинала її бездоганно охайну вітальню. Він завжди змушував її почуватися незатишно, викликаючи якість недобре передчуття, наче вона очікувала, що він раптом розмахнеться і розтронить її кавові столики, китайські вазни та фотографії в рамках.

Її квартирант ніколи не давав підстав підозрювати себе в такому намірі. Але вона й далі на це чекала, не знаючи чому.

Рорк піднявся сходами до своєї кімнати. Це була велика, порожня кімната, що світилася чисто вибіленими стінами. Місіс Кітінг увесь час здавалося, що Рорк насправді тут не живе. Він не додав жодного предмета до вбогих найнеобхідніших меблів, що їх надала вона; жодної картини, ніяких вимпелів, ані найменшого сліду людського дотику. Він не приніс до кімнати нічого, крім одягу та власних креслень; вбрання було обмаль, креслень — дуже багато: вони цілком заповнили один із кутів. Іноді місіс Кітінг здавалося, що тут живуть креслення, а не людина.

Рорк одразу попрямував до креслень — їх треба було запакувати насамперед. Він підняв одне з них, потім наступне, й ще одне. І, стоячи, почав роздивлятися великі аркуші.

Це були ескізи споруд, яким досі не було аналогів на земній поверхні. Вони мали вигляд перших будинків, зведених першою на Землі людиною, яка ніколи не припускала, що можуть існувати інші споруди, побудовані раніше.

Про них нічого не можна було сказати, окрім того, що кожна конструкція була саме такою, якою мала бути. Дивлячись на них, не створювалося враження, що проектувальник ретельно обмірковував їх, старанно стуляючи докупи двері, вікна та колони, керуючись власною вигадливістю і книжковими приписами. Здавалося, що вони виростили із землі, покликані до життя якоюсь силою, абсолютною і незаперечно правильною. Рука, яка накреслила олівцем ці виразні лінії, ще мала вчитися. Однак жодна лінія не видавалася зайвою, жодної площини не бракувало. З вигляду будівлі були аскетичні та прості, аж поки глядач починав вдивлятися в них пильніше і усвідомлював, яка праця, яка складність методу, яка напруга думки спричинила цю простоту. Жодна будівля не була ні класичною, ні готичною, ні ренесансною. Їхнє авторство могло належати лише Говарду Рорку.

Він стояв і дивився на ескіз. Це був один із тих ескізів, що його досі не вдовольняв. Він створив його як вправу, вигадану для себе поза навчальним завданням; він часто чинив так, знайшовши якусь особливу місцину і зупиняючись там, щоб поміркувати, яка саме будівля має там постати. Він проводив ночі, вдивляючись у цей ескіз, намагаючись зрозуміти, що ж проґавив. Зиркнувши на креслення зараз, незамуленим оком, він таки побачив помилку.

Хлопець жбурнув ескіз на стіл, схилився над ним, розтинаючи чіткими лініями свій охайний малюнок. Інколи він зупинявся і підводився, роздивляючись креслення; кінчики його пальців стискали папір, немов

охоплюючи будинок руками. Його руки були довгопалі, з набряклыми венами, випуклими суглобами та кістками зап'ястків.

За годину до нього у двері постукали.

— Зайдіть! — гукнув він, не відриваючись.

— Містере Рорку! — місіс Кітінг роззявила рота, вирячившись на нього з порога. — На Бога, що це ви робите?

Він повернувся і поглянув, намагаючись пригадати, хто вона така.

— А як же декан? — застогнала вона. — Декан, який чекає на вас?

— А, — зронив Рорк. — О так, я забув.

— Ви... забули?

— Так. — У його голосі відчувалося зачудування, здивування з її враження.

— Гаразд, усе, що я можу сказати, — вона затнулася, — це те, що вас відрахували заслужено! Заслужено відрахували... Церемонія починається о шістнадцятій тридцять. Вважаєте, він знайде час побачитися з вами?

— Уже йду, місіс Кітінг.

Не сама лише допитливість підштовхувала її до дій; це був потаємний страх, що рішення ради можуть скасувати. Рорк вирушив до ванної наприкінці коридору; вона спостерігала, як він мие руки, відкидаючи назад своє розпущене, пряме волосся, створюючи видимість порядку. Він знову вийшов і попрямував до сходів — швидше, ніж вона встигла зрозуміти, що він уже йде.

— Містере Рорку! — здивовано вигукнула вона. — Ви ж не підете ось так?

— Чому б і ні?

— Але це ж ваш декан!

— Уже ні, місіс Кітінг.

Вона приголомшено подумала, що він сказав це так, наче був справжньому щасливим.

Стентонський технологічний інститут стояв на пагорбі, його зубчасті стіни наче корона височіли над містом, що розстелилося долі. Він скидався на середньовічну фортецю з готичною кафедрою, причепленою у центрі.

Фортеця якнайкраще відповідала своєму призначенню, з її міцними, цегляними стінами, кількома бійницями, достатньо широкими для вартових, фортечними валами, позаду яких могли сховатися лучники-оборонці, і кутовими баштами, звідки на нападників можна було лити розпечену олію — якби в навчального закладу виникла така необхідність. Собор височів над цим усім у мереживній пишноті, наче крихкий захист проти двох найбільших ворогів: світла і повітря.

Кабінет декана нагадував каплицю, де мрійливі сутінки просочувалися крізь єдине високе вікно з вітражем. Сутінки текли крізь одежі заляканих святих із руками, потворно зігнутими в ліктях. Червона та багряна плями світла відпочивали на двох автентичних фігурах гаргульїв, що навпочіпки сиділи у кутках ніколи не використовуваного за призначенням каміна. Над каміном висів малюнок Парфенону, в центрі якого застигла зелена пляма.

Коли Рорк увійшов у кабінет, деканова постать невизначно коливалася позаду столу, вирізьбленого на кшталт сповідального. Декан був низенький, опецькуватий джентльмен, розплилу плоть якого компенсувала непорушна гідність.

— Ах так, Рорку, — він усміхнувся. — Сідайте, будь ласка.

Рорк сів. Декан схрестив пальці на животі й завмер в очікуванні благання, на яке сподівався. Благання не було. Декан прочистив горлянку.

— Я не повинен висловлювати жалю з приводу нещасливої події цього ранку, — розпочав він, — оскільки вважаю зрозумілим, що ви завжди знали про мою щирю зацікавленість вашим майбутнім.

— Абсолютно не повинні, — сказав Рорк.

Декан глянув на нього із сумнівом, але продовжив:

— Зайве казати, що я не голосував проти вас. Я утримався. Але вам, можливо, буде втішно дізнатися, що під час зборів ви мали рішучу маленьку групу захисників. Маленьку, але рішучу. Ваш професор із проектування конструкцій виступив на ваш захист, як хрестоносець. Так само вчинив і ваш професор математики. На жаль, тих, хто вважав своїм обов'язком проголосувати за ваше відрахування, було значно більше. Професор Пітеркін, ваш викладач композиції, поставив у цій справі крапку. Він навіть погрожував нам звільнитися, якщо вас не відрахують. Ви повинні зрозуміти, що надто спровокували професора Пітеркіна.

— Я розумію, — сказав Рорк.

— У цьому, бачте, і проблема. Я кажу про ваше ставлення до архітектурної композиції. Ви ніколи не приділяли їй належної уваги. Але ви блискуче показали себе в інженерних науках. Звісно, ніхто не заперечує важливості проектування для майбутнього архітектора, але навіщо вдаватися до крайнощів? Навіщо нехтувати тим, що можна назвати мистецьким і творчим боком вашої професії та зосереджуватися лише на сухих, технічних, математичних аспектах? Ви ж хотіли стати архітектором, а не інженером-будівельником.

— Чи не зайве це зараз? — запитав Рорк. — Це вже минуле. Уже немає сенсу обговорювати мій вибір предметів.

— Рорку, я прагну допомогти. Ви повинні це зрозуміти. Ви не можете сказати, що вас не попереджали неодноразово до того, як це сталося.

— Попереджали.

Декан засовався в кріслі. Юнак змушував його почуватися незатишно. Роркові очі ввічливо дивилися на нього. Декан міркував: «Немає нічого поганого у тому, як він дивиться на мене, насправді він доволі коректний, навіть ввічливий, як належить; але виникає відчуття, наче мене тут немає».

— Будь-яке завдання, яке вам давали, — продовжив декан, — кожен проект, що ви його повинні були розробити, — як ви з ними повелися? Кожен із них виконано у тій — гаразд, я не можу назвати це стилем, — у тій вашій наймовірній манері. Це суперечить кожній zasadі, що ми намагалися вам прищепити, суперечить всім усталеним зразкам і традиціям мистецтва. Ви можете вважати себе так званим модерністом, але це навіть не так. Це... Це цілковите божевілля, якщо не заперечуєте.

— Не заперечую.

— Коли вам давали проекти, що залишали за вами вибір манери, а ви здавали одну з ваших шалених штукочок — гаразд, щиро кажучи, ваші вчителі зараховували вам завдання, бо не знали, як його оцінити. Але коли вам загадували вправу в історичному стилі — спроектувати каплицю в тюдорівському стилі чи будівлю Французької Опери, а ви здавали щось, що скидалося на купу коробок, безладно й безсенсово пожбурених одна на одну, скажіть, що це було — недбало виконане завдання чи звичайна непопора?

— Це була непопора, — відповів Рорк.

— Ми хотіли дати вам шанс — зважаючи на ваші блискучі досягнення в інших предметах. Та коли ви принесли оце, — декан грюкнув кулаком по розгорнутому перед ним аркушу, — оце — як ренесансну віллу для вашого курсового проекту — справді, мій хлопчику, це було занадто.

На аркуші був малюнок — будинок зі скла та бетону. В кутку стояв гострий підпис: «Говард Рорк».

— Ви розраховували, що ми вам це зарахуємо?

— Ні.

— Насправді ви позбавили нас вибору. Звісно ж, ви відчуваєте у цей момент гіркоту, але...

— Нічого такого я не відчуваю, — спокійно відповів Рорк. — Я повинен вибачитися. Зазвичай я не дозволяю, щоб таке сталося зі мною. Цього разу я припустився помилки. Я не мав чекати, поки ви витурите мене. Я повинен був дуже давно піти сам.

— Ні-ні, не зневірюйтеся. Це неправильний підхід. Надто з огляду на те, що я збираюся вам сказати.